

Irena Samide

Slovenski doktorji filozofije s področja germanistike na dunajski univerzi

Prispevek obravnava slovenske doktorje na področju germanistike, ki so promovirali na Univerzi na Dunaju. Čeprav je bila nemščina vse do razpada avstro-ogrske monarhije učni jezik na gimnazijah in tako močno zasidrana v družbeno in individualno zavest, so se Slovenci le izjemoma odločali za študij germanistike. Tako lahko do leta 1918 zabeležimo zgolj dva doktorska kandidata, Matija Murka (1861–1952, promocija 1886) in Primusa Lessiaka (1878–1937, promocija 1903). Murko je promoviral iz starejše nemške književnosti, pod mentorskim vodstvom Richarda Heinzla je v disertaciji z naslovom Adamov glosar (*Das Adam-Glossar*) preučeval narečje srednjeveških admontskih glos. Po končanem študiju pa se je praktično docela zapisal slavistiki in je večji del svoje uspešne znanstvene kariere preživel kot ugleden profesor na Karlovi univerzi v Pragi. Koroški Slovenec Primus Lessiak je svojo znanstveno pot tlakoval kot dialektolog. Doktoriral je iz perneškega narečja na Koroškem, intenzivno pa se je posvečal tudi nemški historični lingvistiki ter govoru nekdanjih nemških jezikovnih otokov ob Sorici, na Tolminskem in v Furlaniji.

Razvoj germanistike na Filozofski fakulteti Univerze na Dunaju

Institucionalizacija germanistične vede v habsburški monarhiji se je začela z veliko gimnazijsko in univerzitetno reformo v letu 1848/49. V razmeroma kratkem času so v številnih večjih mestih razpisali katedre za *Nemški jezik in književnost*, ki naj bi po eni strani zadostile nacionalnopolitičnim interesom multinacionalne države, po drugi strani pa zagotovile potrebo po ustreznih učiteljih v srednješolskem izobraževanju.¹ Zaradi pomanjkanja akademsko izobraženih germanistov so univerzitetne katedre v tej prvi, konsolidacijski fazi, zasedli s privatnimi docenti ali z znanstveniki z drugih študijskih področij. Na čelo dunajske germanistike, ki je imela na začetku zgolj katedro za starejši jezik in književnost, je tako leta 1850 prišel filozof, germanistični avtodidakt in bibliotekar

1 Prim zlasti: Peter Wiesinger, Daniel Steinbach: *150 Jahre Germanistik. Ausseruniversitäre Frühgermanistik und Universitätsgermanistik*. Wien: Praesens, 2001.

v dunajski dvorni knjižnici Theodor Georg von Karajan (1810–1873), ki so ga hvalili kot živahnega in navdihujočega profesorja in je poučeval nemško historično slovnico. Zaradi konfesionalnih nesoglasij je Karajan na fakulteti ostal le tri semestre,² njegov naslednik je postal habilitirani klasični filolog Karl August Hahn (1807–1857), ki je poučeval od zimskega semestra 1851 pa vse do svoje (prezgodnje) smrti leta 1857. Nasledil ga je privatni docent Franz Pfeiffer (1815–1868), ki je v Münchnu resda poslušal predavanja tudi na germanistiki, vendar je doštudiral iz medicine. Ne glede na to je imel na Dunaju predavanja tako iz novejšje kot starejše nemške književnosti, ves čas pa se je zavzemal za ustanovitev še ene germanistične katedre.³ Njegova prizadevanja so se uresničila leta 1868, ko je na Dunaj prišla prva generacija profesionalnih germanistov. Pfeifferjev naslednik je tedaj postal Karl Tomaschek, mesto na novoustanovljeni katedri za nemški jezik in nemško književnost pa je na priporočilo slovenskega slavista in uglednega univerzitetnega profesorja Franca Miklošiča (1813–1891) dobil komaj 27-letni Wilhelm Scherer (1841–1886), s katerim je imelo vodstvo fakultete velike načrte: »To je znanstvena moč, ki bo v desetih do petnajstih letih stala na vrhu nemške znanosti.«⁴ Napovedi so se uresničile: Scherer se je kasneje zapisal k najznamenitejšim in v znanstveno-organizacijskem smislu najvplivnejšim germanistom 19. stoletja; iz njegove pretežno pozitivistično naravnane šole izvirajo številni germanisti, ki so od 70. let 19. stoletja do prve svetovne vojne zasedli germanistične katedre na nemškem govornem področju. Leta 1870 je prišlo do dejanske razmejnitve področij: Tomaschek je prevzel novejšo, Scherer pa starejšo nemško književnost.

Po njegovem odhodu v Strassbourg leta 1872 je v skladu z novo politiko, ki se je zavzemala predvsem za avtohtone avstrijske znanstvenike, prišel Richard Heinzel (1838–1905), ki je na Dunaju ostal vse do svoje prostovoljne smrti leta 1905 in pustil na univerzi velik pečat: zaradi velikih zaslug za razvoj študija ga je Univerza na Dunaju mdr. leta 1893 počastila s spominsko ploščo, leta 1914 pa postavila še njegov doprni kip, ki stoji na arkadnem dvorišču. Heinzel je pokrival zelo široko področje starejšega nemškega jezika in književnosti in ob tem zagovarjal strogo objektivni, faktoografski pogled na znanost.

2 Prim. Elisabeth Grabenweger: *Germanistik in Wien: das Seminar für Deutsche Philologie und seine Privatdozentinnen (1897–1933)*. Berlin, Boston: De Gruyter, 2016, str. 7.

3 Prim. Heide Fuchs: *Geschichte der germanistischen Lehrkanzel von ihrer Gründung im Jahre 1850 bis zum Jahre 1912*. Wien: Univ. Diss, 1967, str. 27–37 ter Grabenweger: *Germanistik in Wien*, str. 8.

4 Prav tam, str. 52.

V naslednjih letih in desetletjih je starejša nemška književnost doživljala pravi razcvet: številni Heinzlovi študenti so se habilitirali v docente ali izredne profesorje, kar je – ne glede na to, da jih je bila večina zaposlena zgolj pogodbeno – omogočilo razvoj katedre, predvsem na področju zgodovine jezika. Vpliv te t. i. Heinzlove »dunajske starogermanistične šole« je segel tudi širše: med njegovimi učenci je bilo tudi nekaj kasnejših pomembnih raziskovalcev in učiteljev na drugih področjih, tako lahko omenimo npr. gimnazijska profesorja Ferdinanda Kummerja (1848–1918) ter Karla Stejskala (1854–1932), katerih velikokrat ponatisnjena *Geschichte der deutschen Literatur* je bila obvezna čitanka tudi v gimnazijah na Slovenskem. Prav Heinzel je odigral odločilno vlogo tudi pri obeh slovenskih germanistih, ki sta doktorirala na dunajski univerzi, Matiji Murku in Primusu Lessiaku, ki se jima bomo posvetili v nadaljevanju.

Po Heinzlovi smrti je katedro za starejšo nemško književnost prevzel njegov najstarejši učenec, Joseph Seemüller (1855–1920), ki se je posvečal predvsem slovnici starovisoke nemščine ter dialektalni avstrijski epiki 13. in 14. stoletja. Bil je zelo pomemben za razvoj dialektologije, saj je začel takoj po ustanovitvi fonogramskega arhiva Akademije znanosti leta 1899 izdelovati prve tonske posnetke avstrijskih narečij in objavljati njihove fonetične transkripcije kot »nemška narečja«. Razvoj njegove dunajske dialektološke šole je mdr. nadaljeval Primus Lessiak. Seemüller je katedro za starejšo nemško književnost uspešno vodil vse do leta 1912, nato pa po odhodu Carla von Krausa (1868–1952) ponovno od 1917 do 1920.

Na področju novejšje nemške književnosti je oral ledino Karl Tomaschek, ki je postal leta 1868 prvi ordinarij za novejšo nemško književnost na nemškem govornem področju. Leta 1880 mu je sledil Erich Schmidt (1853–1913), ki je bil zelo pomemben tudi za razvoj Matija Murka.⁵ Ko je Schmidt leta 1885 postal direktor Goethejevega arhiva v Weimarju, je na njegovo mesto prišel Jakob Minor (1855–1912), ki je ostal na dunajski germanistiki vse do leta 1912. Minorjeva bibliografija zajema skorajda 900 naslovov, njegova predavanja so bila naravnana zelo pregledno, pri vajah pa se je posvečal tudi posameznim temam in besedilom, tako npr. Goethejevemu *Faustu* in *Egmontu*. Največkrat je predaval romantiko in klasiko, redkeje se je odločal za zgodovino gledališča, Grillparzerja ali Heineja. V 90. letih se je začel vedno bolj oddaljevati od Schererjevega pozitivizma, kritiziral je biografizem in se zavzemal za širši kontekst obravnavanja književnosti.

5 »Živahne in spodbudne so bile tudi Schmidtove seminarske vaje«, piše Murko v *Spominih*, prim. Matija Murko: *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica, str. 45.

Po Minorjevem odhodu je vodenje katedre za novejšo nemško književnost leta 1914 prevzel Walther Brecht (1876–1950), ki je dunajsko germanistiko skupaj s svojimi učenci dokončno zasukal stran od Schererjevega pozitivizma. Brecht je ostal vodja katedre vse do leta 1927, ko ga je nasledil nemški germanist in literarni znanstvenik Paul Kluckhohn (1886–1957), njega pa štiri leta kasneje, 1931, avstrijski literarni zgodovinar Josef Nadler (1884–1963). Toda to je že tisto obdobje v razvoju germanistike, ki ga bomo zaradi časovne omejitve v tokratnem pregledu pustili ob strani.

Slovenski doktorji s področja germanistike na dunajski univerzi

Do razpada habsburške monarhije sta na področju germanistike promovirala zgolj dva slovenska kandidata, Matija Murko (1861–1952, promocija 1886) ter Primus Lessiak (1878–1937, promocija 1903). Razlogi za tako majhno zanimanje za študij germanistike so zagotovo večplastni. Izhajajoč iz dejstva, da je večina takratnih študentov in doktorjev germanistike službe iskalo v gimnazijah in iz nenapisanega pravila, da je Ministrstvo za uk in bogočastje, ki je centralistično razporejalo učitelje po celotni habsburški monarhiji, za učitelje nemščine v gimnazijah malodane brez izjeme nastavljalo materno govorce, bi bilo iluzorno pričakovati, da bi lahko slovenski germanist dobil mesto na kateri od prestižnih humanističnih gimnazij. Tako so se nadarjeni dijaki, ki so se videli v vlogi učitelja, načeloma raje odločali za študij klasične filologije. Ena redkih izjem je bil Matija Murko.

Matija Murko

»Med one izredne, za naš narod in splošno človeško kulturo zaslužne može, ki jim mora posvečati svojo pozornost naša kulturna javnost, spada nedvomno tudi znanstvenik velikih potez, učenjak mednarodnega slovesa, profesor Matija Murko,« je leta 1935 zapisal slavist in filolog Rajko Nahtigal⁶ (1877–1958), med drugim prvi dekan Filozofske fakultete in prvi predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Slovenski germanist, slavist, etnolog, etnograf, literarni in kulturni zgodovinar Matija Murko se je rodil 10. februarja 1861 na Drstelji pri Ptujju. Župan te majhne občine, ki je štela le 52 hišnih števil, je bil njegov oče Martin Murko, županska pisarna pa je bila kar pri njih doma.⁷

6 Rajko Nahtigal: Profesor Matija Murko. V: *Dom in svet: zabavi in pouku*, let. 48 (1935), št. 3, str. 139–144.

7 Prim. Murko: *Spomini*, str. 9.

Osnovno šolo je obiskoval v Destrniku, nižjo gimnazijo na Ptuj, višjo pa v Mariboru. Tam je Murko tudi dokončno sprejel odločitev za študij na Dunaju. Če ga je v prvem in drugem razredu nižje gimnazije na Ptuj suplent Anton Derganc (1843–1909), naravoslovec in matematik, navdušil za naravoslovje, zlasti za botaniko, in je razmišljal o tem, da bi – v nasprotju z željo staršev, ki so si želeli gospoda, tj. duhovnika – šel študirat naravoslovje,⁸ pa ga je v višji gimnaziji v Mariboru učitelj nemščine Franz Lang⁹ prepričal, da se je poleg slavistike odločil za študij germanistike: »Podobno me je navdušil v višji gimnaziji v Mariboru učitelj nemščine Franz Lang, da sem šel na Dunaj študirat poleg slavistike nemščino namesto klasične filologije, kakor je bila takrat navada.«¹⁰

Svoje odločitve ni nikoli obžaloval. Študij germanistike in slavistike je končal z doktoratom leta 1886. Čeprav je promoviral iz germanistike, je s štipendijo dunajske univerze odšel leta 1887 v Rusijo na podoktorsko izobraževanje, v okviru katerega se je posvečal predvsem starejši ruski književnosti. Čez leto in pol se je vrnil na Dunaj, kjer je dobil mesto na avstrijskem zunanjem ministrstvu kot poročevalec za slovanske časopise. Tako se je temeljito seznanil ne le s slovanskimi jeziki, temveč tudi z razmerami v slovanskih deželah in njihovo kulturo. S tem je središče njegovega zanimanja postala slovanska filologija. Leta 1897 se je na dunajski univerzi habilitiral za privatnega docenta za slovansko filologijo, leta 1902 pa je dobil redno profesuro za slovansko filologijo na Univerzi v Gradcu ter obenem postal vodja seminarja za slavistiko. Leta 1917 so ga povabili na Filozofsko fakulteto v Leipzigu kot naslednika najznamenitejšega nemškega slavista Avgusta Leskiena. Vendar je bil razočaran tako zaradi pomanjkanja študentov kot pomanjkljivega slavističnega vzdušja, zato je leta 1920 z veseljem odšel na Karlovo univerzo v Pragi, kjer so mu takoj ponudili eno vodilnih mest. Na novoustanovljeni stolici za južnoslovanske jezike in književnosti je od leta 1920 pa vse do upokojitve 1931 zasedal mesto rednega profesorja za jugoslovanske jezike in književnosti. Kmalu zatem je bil, tudi z njegovo pomočjo, ustanovljen Slovanský ústav – Slovanski inštitut, katerega predsednik je bil od 1932 do 1941.

Ob Murkovem znanstvenem delu na področju slovanske filologije velja vsekar omeniti tudi njegove etnološke raziskave, s katerimi se uvršča med pionirje

8 Prim. Matija Murko: Spomini na Ptuj. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, let. 28 (1933), str. 67–82, tu str. 70.

9 Franz Lang je tudi sicer imel velik vpliv na družbeno življenje v Mariboru. Tako se je javno zavzemal za ustanovitev muzeja ter javne knjižnice. Prim. Bruno Hartman: Südmarkini knjižnici v Mariboru. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, let. 19 (1983), št. 54, str. 145–153, tu str. 146.

10 Murko: Spomini na Ptuj, str. 70.

etnologije pri nas.¹¹ Verjel je, da je treba v raziskovanje jezika in književnosti vključiti tudi ljudsko kulturo, saj so prav ti trije elementi – jezikoslovje, literarna veda in ljudska kultura – neločljivo povezani in tvorijo enoto.¹² To je večkrat dokazoval s svojimi prispevki, objavljenimi v filološki in kulturnozgodovinski reviji *Wörter und Sachen*, katere pomemben član uredništva je bil vse od njene ustanovitve leta 1909.¹³ Prav na stičišče germanistike, slavistike in etnologije se uvrščajo tudi marsikateri znanstvene in strokovne razprave, zlasti članki o Goetheju in srbskem narodnem pesništvu.¹⁴

Murko je pomembno prispeval k razvoju češke, slovanske in svetovne slavistike ter k utrjevanju in ohranjanju stikov med češkim in jugoslovanskimi narodi. Bil je dopisni ali častni član več akademij znanosti in umetnosti in številnih družb oz. društev, leta 1908 je postal častni doktor univerze v Pragi, častni doktorat za izredne znanstvene zasluge mu je ob njegovem devetdesetem jubileju 22. marca 1951 podelila tudi Univerza v Ljubljani. Akad. prof. dr. dr. h. c. Matija Murko je umrl 10. februarja 1952 v Pragi.

Matija Murko je na Univerzi na Dunaju študiral skupno 14 semestrov, od zimskega semestra 1880/81 do letnega semestra 1887, pri čemer se je pri zadnjih treh, od letnega semestra 1886 do letnega semestra 1887, podpisoval že z doktorskim nazivom. Od tretjega do desetega semestra, od ZS 1881/82 do LS 1885, je prejemal *Gräfl.-Windhagsches Stipendium* v višini 315 guldnov, za študijsko potovanje v Rusijo, kamor je odšel jeseni 1887, pa je dobil tudi posebno Todescojevo izobraževalno štipendijo (*Todesco'sches Ausbildungsstipendium*).¹⁵

-
- 11 Etnologi so že pred časom prepoznali pomen Murkovega znanstvenega dela, prim. npr. Rajko Muršič, Mojca Ramšak (ur.): *Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 1995.
 - 12 Prim. Vilko Novak: *Raziskovalci slovenskega življenja*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1986, str. 244.
 - 13 Navedba Barbare Sosič (prim. Sosič: Po fotografskih poteh srbske in hrvaške epike. V: *Etnolog*, let. 21 (2011), str. 299–310, tu str. 300), da je revijo ustanovil Murko, ne drži. Ga je pa ustanovitelj revije, njegov bivši profesor na dunajski univerzi, Rudolf Meringer, od samega začetka predvidel za člana uredništva, ki bo pokrival predvsem področje slovanske filologije. Prim. Marija Stanonik: *Etnolingvistika po slovensko*. Ljubljana: Založba ZRC, 2017, str. 38–50.
 - 14 Matija Murko: Goethe und die serbische Volkspoesie. V: *Die Zeit*, let. 20 (1899), št. 256, str. 134–137. Izvleček iz tega članka v: *Chronik des Wiener Goethe-Vereins*, let. 12, 1898, str. 50–51; Matija Murko: Das Original von Goethes »Klagegesang von der edlen Frauen des Asan Aga« (Asanaginica) in der Literatur und im Volksmunde durch 150 Jahre. V: *Germanoslavica*, let. 3 (1935), str. 354–377 ter let. 4 (1936), str. 94–115 in 285–309. Celovit pregled Murkovih del, ki segajo na področje etnologije, je objavil Milko Matičetov: Etnografsko delo Matije Murka. (Ob 90-letnici). V: *Slovenski etnograf* 1951, št. 3–4, str. 406–411.
 - 15 Iz fakultetnega arhiva je razvidno, da mu je bila ta odobrena 3. 10. 1888, višina štipendije ni omenjena. Prim. Archiv der Universität Wien (v nadaljevanju UAW), PH GZ 31, dostopno na: <https://scopeq.cc.univie.ac.at/query/detail.aspx?ID=5837,2.5.2019>.

Njegova študijska zanimanja so zagotovo najbolj razvidna iz vpisnic.¹⁶ Že od začetka se je Murko v okviru germanistike izrazilo usmerjal v starejšo nemško književnost, zgodovinsko slovnico nemškega jezika in stare indoevropske jezike ter tak fokus obdržal vse do konca študija. Tako je npr. v ZS 1885/86 pri profesorju Richardu Heinzlu, tudi kasnejšem mentorju pri disertaciji, obiskoval kar osem ur predavanj. V *Spominih* pripoveduje, da je profesor v prvem semestru razlagal »četrti del svoje zgodovinske slovnice nemškega jezika, t. j. skladnjo gotščine, stare visoke nemščine, srednje visoke nemščine in knjižne nemščine«,¹⁷ in obenem opisuje svoj prvi izpit: »Ko sem prišel k njemu po prvem semestru na kolokvij, me je izpraševal tri četrt ure in navsezadnje rekel: 'Vi ste se prav marljivo učili, toda manjkajo vam osnove. Uspeh dober (gut)'.«¹⁸ Murka, ki je bil vedno odličen dijak, je taka ocena zbolela, vendar ga je to spodbudilo, da je postal v naslednjih semestrih še marljivejši.

Pri Heinzlu je Murko obiskoval v prvi vrsti predavanja iz nemške zgodovinske slovnice ter zgodovine starejše nemške književnosti, kamor sodijo poleg preglednih predavanj (ZS 1880/81 ter LS 1881) številna tematsko zaokrožena predavanja o velikanih (Walther von der Vogelweide v LS 1882) ter kanoniziranih delih nemškega srednjega veka: *Nibelungenlied* in *Parzival* v ZS 1882/83, *Gudrun* (LS 1883), *Iwein* (LS 1884/85), Gottfriedov *Tristan* (LS 1885) itd. Heinzla opisuje Murko kot izbornega učitelja, ki je pisal temeljite razprave, predaval v duhu K. Lachmanna, K. V. Müllenhoffa in Wilhelma Schererja, čigar znanstvena dela je sicer veliko citiral, »vendar je sam v predavanjih in še bolj v zasebnih razgovorih dajal s svojim nesoglasjem razumeti, da se bolj in bolj odmika od njih. Znanstvena resnica mu je bila iznad vsega.«¹⁹ Velikega pomena za Murka je bil tudi »zgodovinar novejše literature Erich Schmidt, imeniten strokovnjak, učitelj in govornik«,²⁰ pri katerem je v vsakem semestru poslušal vsaj eno predavanje. V ZS 1880/81 je bilo to na temo zgodovine nemške književnosti od Klopstocka do Schillerja, v naslednjih semestrih pa je pri njem poleg številnih, v vpisnicah in seznamih predavanj vsebinsko neopredeljenih seminarjev in vaj s področja novejše nemške književnosti, obiskoval še predavanja o zgodovini nemške književnosti v 16.

16 Prim. UAW, Philosophische Fakultät [Filozofska fakulteta], Nationale [vpisnice]: Mathias Murko, zimski semester 1880/81 – letni semester 1887 ter *Öffentliche Vorlesungen an der k. k. Universität zu Wien [za vsakokratni semester]*. Wien: Adolf Holzhausen, k. u. k. Hof- und Universitätsbuchdrucker, 1880–1887.

17 Murko: *Spomini*, str. 43.

18 Prav tam, str. 44.

19 Prav tam.

20 Prav tam, str. 45.

stoletju, göttingškem pesniškem krogu (v LS 1881), zgodovini nemške književnosti od Opitzta do Klopstocka ter nemški drami v 19. stoletju (v ZS 1881/82). V letnem semestru 1882 se je Schmidt posvetil Lessingovemu življenju in delu ter mlajši nemški romantiki, v ZS 1882/83 pa zgodovini nemške književnosti v drugi polovici 18. stoletja in nemški ljudski pesmi. V LS 1883/84 so prišli na vrsto Goethe, Schiller in nemška romantika ter motivika Fausta na splošno. Prav nemška romantika je Murka najbolj očarala in tu je dobil tudi pobudo za svoje habilitacijsko delo. Zadnje predavanje, ki ga je Murko poslušal pri Schmidtu, je bilo v LS 1885 na temo Lessingovih teoloških spisov in Nathana. O Lessingu je Schmidt napisal tudi obširno monografijo,²¹ v kateri se mdr. sklicuje na Murkovo seminarско delo o *Demetriusfragmentu*, s čimer je njegovo ime prvič prišlo »v znanstveno nemško knjigo«,²² Erich Schmidt pa je bil tudi prvi, ki je od Murka pričakoval, da se bo posvetil znanstveni karieri.

Po Schmidtovem odhodu v Weimar leta 1885 je Murko novejšo nemško književnost poslušal še pri Jakobu Minorju, prvi seminar pri njem je tako obiskoval v ZS 1885/86. Minor se je poleg preučevanja nemške romantike posvečal predvsem avstrijski književnosti – znane so njegove študije o Franzu Grillparzerju, Ferdinandu Saaru in Marie von Ebner Eschenbach – in je bil skupaj z Augustom Sauerjem (1855–1926) zagotovo najbolj zaslužen za hitro uveljavitev avstrijsko orientirane literarne vede.

Za Murkov nadaljnji znanstveni razvoj je že v času študija odločilno vlogo odigrala slavistika, zlasti njegov profesor Franc Miklošič. Kot piše Nahtigal, si pri njem ni pridobil le solidnih osnov primerjalnega jezikoslovja, temveč se navzel tudi veselja do etimološkega, pomenoslovnega in slovarskega dela.²³

Ne glede na svoja zanimanja na področju slavistike si je Murko za doktorat izbral germanistiko, ki jo je »med svojimi študijami res največ gojil«. ²⁴ Kot pomemben razlog za svojo odločitev navaja Murko besede predsednika takratne Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti (predhodnice današnje Hrvaške akademije znanosti in umetnosti) Franja Račkega, ki je ob proslavi Miklošičeve sedemdesetletnice v Ljubljani leta 1883 dejal, da zagrebško vseučilišče vse od svoje ustanovitve leta 1874 nima germanista in da bi se za to mesto lahko začel pripravljati prav

21 Erich Schmidt: *Lessing: Geschichte seines Lebens und seiner Schriften*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1884.

22 Murko: *Spomini*, str. 45.

23 Rajko Nahtigal: Matija Murko. V: *Ljubljanski zvon*, let. 41 (1921), št. 7, str. 416–424, tu str. 417.

24 Murko: *Spomini*, str. 48.

Murko.²⁵ Heinzl mu je za temo doktorata predlagal narečje admontskih glos (*Die Bestimmung des Dialekts der Admonter Glossen*). Glose benediktinskega samostana Admont je uporabil Weinhold za svojo znamenito *Bavarsko slovnico*²⁶ iz leta 1867. Murko se je dela lotil z vso sistematiko in kmalu ugotovil, da bo za raziskovanje potreboval precej več časa, kot si je to predstavljal njegov profesor. Ko je določene izraze poiskal v Graffovem *Starovisokonemškem besednem zakladu* (*Althochdeutscher Sprachschatz*), je ugotovil, da »gre za prav razprostranjen spomenik, razširjen v številnih rokopisih in vključen tudi v 11. knjigo Summarica Henrici«. ²⁷ Tako je mentorju sporočil, da bo moral, če bo hotel nalogo korektno izpolniti, preveriti več rokopisov, zlasti münchenskih, nakar mu je Heinzl predlagal drugo, lažjo temo. Vendar pa Murku njegova znanstveno-raziskovalna žilica nikakor ni pustila, da bi odnehal na polovici poti. Tako si je naročil nekaj rokopisov iz Münchna v dunajsko Dvorno knjižnico, leta 1883 pa prvič potoval v Prago, da bi »študiral v Lobkoviški knjižnici rokopis, ki se je izkazal za posebno pomembnega, ker je bil alemanska redakcija mojega glosarja, ki sem ga premestil iz Štajerske k Frankom na Renu.«²⁸ S tem je postavil admontske glose v precej širši jezikovni, zgodovinski in kulturološki okvir in se v nadaljevanju temeljito lotil vseh besed, ki jih je iz njih izluščil. V disertaciji je celovito obdelal njihov slovnični del in ji glede na prvo besedo iz glosarja dal končni naslov *Das Adam-glossar*.²⁹ Disertacija je bila ocenjena z oceno odlično, Heinzl kot prvi ocenjevalec je zapisal, »da bo morala nemška slovstvena zgodovina navajati *Das Adam-glossar* kot poseben spomenik, katerega obstoj je dokazal Murko.«³⁰ Resnici na ljubo je treba priznati, da *Adamov glosar*, v katerega je Murko vložil veliko časa in znanstvene energije,³¹ nikoli ni bil deležen ustrezne znanstvene recepcije, v prvi vrsti zato, ker ni nikoli prišlo do knjižne izdaje in je disertacija še danes na voljo zgolj v univerzitetnem arhivu. Primarni

25 Prim. prav tam, str. 48. Hrvaški ban Károly Khuen Héderváry je poskrbel, da se to nikoli ni zgodilo. Prim. Fran Ramovš: *Matiji Murku ob devetdesetletnici*. Iz letopisa SAZU 1952. Splet.

26 Karl Weinhold: *Bairische Grammatik. Grammatik der deutschen Mundarten*. 2. Theil. Berlin: Ferdinand Dümmlers Verlagsbuchhandlung.

27 Murko: *Spomini*, str. 48.

28 Prav tam.

29 V originalnem naslovu disertacije, ki obsega 271 strani in je dostopna tudi v dunajskem arhivu, je beseda *Glossar* v nasprotju z današnjimi standardi, ki zahtevajo pri pisavi samostalnikov veliko začetnico, zapisana z malo: Mathias Murko: *Das Adam-glossar. Bruchstücke eines Beitrages zur Kenntnis des altdeutschen Glossographie*. Von der philosoph. facultät in Wien approbierte Dissertation.

30 Murko: *Spomini*, str. 49.

31 Disertacijo je Murko oddal šele leta 1885. Ko je nekoč omenil Miklošiču, da še vedno dela doktorat, ga je ta menda ostro oštel: »To ne vodi nikamor, takšnega dela se lahko loti učenjak, ki živi v zagotovljenih razmerah, ne pa mlad nadebuden študent.« Murko: *Spomini*, str. 49.

razlog, da ni prišlo do natisa, je bil administrativno-logistično-založniške narave,³² kasneje pa se je Murko tako intenzivno posvetil slavistiki, da je misel na germanistične raziskave povsem opustil.

Glavni rigoroz je Murko uspešno opravil julija 1885. In če je bila njegova doktorska disertacija obarvana izrazito germanistično, se je za promocijsko predavanje kot Miklošičev učenec odločil za lingvistično-kulturološko temo o pomenu tujk: *Die Bedeutung der Fremdwörter*.³³ Svečana promocija je bila 8. februarja 1886,³⁴ Murko se je spominja takole:

Moja promocija se je zavlekla, ker sem kot dijak, ki je opravil vse izpite na gimnaziji in na vseučilišču z odliko, imel pravico zahtevati promocijo sub auspiciis imperatoris; na nji je prejel kandidat od cesarja velik krasen prstan s cesarsko krono in inicialami F. J. I. iz diamanтовih drobcov in s štirinajstimi velikimi briljanti v zlatem okviru. To odlikovanje je bila cesarica Marija Terezija namenila pravnikom, toda l. 1882 si je izposloval klasični filolog Wodtke prvič takšno počastitev tudi na filozofski fakulteti. Jaz sem mu sledil 8. februarja 1886 [...].³⁵

Prav ta razprava, ki je doživela precejšnjo odmevnost, naj bi bila po Murkovem mnenju tudi povod, da ga je njegov nekdanji profesor Rudolf Meringer povabil v uredništvo revije *Wörter und Sachen*.³⁶ Murkovo promocijo so z veseljem proslavili tudi njegovi germanistični kolegi. Večeru, ki so ga priredili v Srebrni dvorani dunajskega Musikvereina, je predsedoval profesor Jakob Minor, na njem pa je Murko predstavljal »kneza pivcev«, ki so mu morali vsi kolegi po kneževsko streči.

Po doktoratu je Murko opravljal še državne izpite iz nemščine in slovenščine. Kot nemška domača naloga je bila sprejeta njegova disertacija, za slovensko pa je pri Miklošiču obravnaval *Enklitike v slovenščini*. S filozofsko temo *Kaj je značaj v psihološkem in kaj v etičnem pomenu?* je opravil še pedagoški del obveznosti, medtem ko ustnih državnih izpitov ni več opravljal, saj se je dokončno odločil za znanstveno slavistično kariero, ki jo bomo na tem mestu zaradi tematske in prostorske omejitve pustili ob strani.

32 Prim. prav tam, str. 40.

33 Predavanje je bilo objavljeno tudi v feljtonu *Wiener Zeitung*, gl. seznam literature.

34 Prim. Rigorosenprotokoll [zapisnik doktorskih izpitov]: Mathias Murko, št. 387. Podatek, ki ga navaja Jan Šedivy, da je Murku prstan izročil cesar Franc Jožef I. osebno, ne drži. Prim. Jan Šedivy: Profesortji klasične gimnazije v Mariboru. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, let. 6 (1970), št. 1, str. 70–109, tu str. 71.

35 Murko: *Spomini*, str. 50.

36 Prim. prav tam.

Čeprav je Matija Murko v našem kulturnem in znanstvenem spominu zapisan predvsem kot slavist, pa vendarle sam nikoli ni zanikal ali pozabil velike vloge, ki jo je v njegovem akademskem razvoju odigrala dunajska germanistika. Pogosto je obe področji tudi povezal, npr. v habilitacijskem delu z naslovom *Nemški vplivi na začetke češke romantike*, v katerem je razvojno povezal nemško in češko romantiko in se pri tem opiral predvsem na razprave in predavanja svojega profesorja Ericha Schmidta ter na češka znanstvenika J. Jakubca in T. Masaryka. Pri tem ni le povzemal že znanih dejstev, temveč dokazal, kako so Herder, brata Friedrich in August Wilhelm Schlegel ter nekateri drugi zgodnji nemški romantiki vplivali na duha čeških razsvetljencev ter kasnejših mladih avtorjev 19. stoletja – delno neposredno, delno posredno prek Jerneja Kopitarja in Vuka Karadžića. Murkovo delo je odločilno vplivalo na češko literarno zgodovino in ob enem poglobilo germanistične razprave o vplivih nemške romantike.

Murkovo življenjsko delo obsega tako lingvistiko kot filologijo v najširšem pomenu besede, nacionalno in primerjalno literarno zgodovino, kulturno in politično zgodovino ter etnografijo. Pisal je v slovenščini, srbohrvaščini, češčini, nemščini in francoščini. Kot navaja Joža Glonar, je »kot znanstvenik [...] pojmoval filologijo v najširšem pomenu besede, a ni maral ostati 'kabinetni učenjak', ampak je v znanosti vedno gledal tvoren element sočasnega narodovega življenja.«³⁷

Primus Lessiak (1878–1937)

Primus Lessiak je v znanstvenem svetu zapisan kot germanist, specializiran za starejši nemški jezik in književnost, jezikoslovec, raziskovalec narečij in imenoslovec. Oral je ledino na področju narečne geografije in večjezične toponomastike, njegova spoznanja, zlasti na področju dialektologije, pa so relevantna še danes.³⁸ Kot univerzitetni profesor je deloval v Freiburgu v Švici, v Pragi in Würzburgu.

Primus Lessiak je bil rojen 5. marca 1878 v Kotmari vasi/Köttmannsdorf na jezikovno mešanem ozemlju današnje avstrijske Koroške, umrl pa je po hudi bolezni, zaradi katere je bil petnajst let prikovan na posteljo, pri še ne šestdesetih letih, 26. januarja 1937, v kraju Sv. Martin pri Celovcu/St. Martin bei Klagenfurt.

37 Joža Glonar: Murko, Matija (1861–1952). V: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013.

38 Prim. [Maria] Hornung: Primus Lessiak. V: *Österreichisches biographisches Lexikon*. 5. Bd. Graz: Böhlau, 1972, str. 157–158. Za narečno geografijo prim. Primus Lessiak: Beiträge zur Dialektgeographie der österreichischen Alpenländer. V: *Zeitschrift für Mundarten*, let. 1 (1906), str. 308–315 in let. 4 (1909), str. 1–24.

Ukvarjanje z jezikom, njegovimi mejnimi oblikami in izvorom mu je bilo tako rekoč položeno v zibelko: starši, oče Andreas, sicer učitelj v ljudski šoli, in mama Josefine Sablatnig, so bili slovenskega rodu; in če se je njegov oče podpisoval kot Lessiak, pa je stric Primus, gostilničar, predsednik območnega gasilskega društva in dolgoletni župan občine Poreče/Pörtschach ob Vrbskem jezeru, svoj priimek zapisoval zgolj z enim »s«: Lessiak.³⁹ Ko je bil Primus star dve leti, se je družina preselila v dvojezično Kostanje/Köstenberg, kjer je oče v osnovni šoli dobil novo službo. Med letoma 1889 in 1897 je obiskoval državno gimnazijo v Celovcu, nato pa od 1898 do 1902 študiral na Dunaju germanistiko in anglistiko, med drugim pri Richardu Heinzlu, Carlu von Krausu in Maxu Hermannu Jellineku, vmes, v študijskem letu 1900/01, je dva semestra preživel v Leipzigu pri medievistu in lingvistu Eduardu Sieversu (1850–1932), ki je mdr. pomembno prispeval k razvoju kvantitativne lingvistike.

Leta 1903 si je Lessiak pridobil doktorski naziv, nato pa je učil v srednjih šolah na Dunaju in v Pragi. Leta 1906 se je habilitiral na Nemški univerzi v Pragi za področje nemškega jezika in literature, fonetike in dialektologije. Še istega leta je dobil mesto profesorja na Univerzi v Freiburgu v Švici, leta 1911 profesuro na Univerzi v Pragi, leta 1920 v Würzburgu. Komaj leto dni pozneje, 1921, ga je med postopkom za profesuro na dunajski univerzi prizadel encefalitis, zaradi česar je bil paraliziran, kar ga je do konca življenja prikovalo na posteljo.

Primus Lessiak se je na dunajsko univerzo vpisal v zimskem semestru leta 1898, vpisoval je predmete iz germanistike in anglistike. Tako kot Murko je tudi on poslušal vsak semester od dve do šest ur predavanj in seminarjev pri Richardu Heinzlu, pri katerem je bilo težišče na zgodovinski slovnici nemškega jezika ter izbranih poglavjih starejše nemške književnosti, od Waltherja von der Vogelweideja do *Gudrun* in *Nibelungenlied*. Osrednji predavatelj na katedri za novejšo nemško književnost je bil v njegovem času Jakob Minor, ki je imel pregledna predavanja o zgodovini nemške književnosti od 16. stoletja naprej ter različna tematsko obarvana predavanja oz. seminarje. V prvem semestru študija je tako Lessiak pri njem poslušal zgodovino nemške književnosti v času viharništva, v drugem v času klasike, v tretjem zgodovino nemške književnosti od Gottscheda do Lessinga, v četrtem semestru pa književnost 16. stoletja. Peti in šesti semester je Lessiak preživel na univerzi v Leipzigu, po vrnitvi pa se je zagnano in premišljeno lotil

39 N. N.: Anno 1937 – Professor Primus Lessiak starb in Klagenfurt. V: *Pörtschacher Zeitung*, let. 46 (April 2007), str. 41.

nadaljevanja študija. Tako je v sedmem semestru, jeseni 1901, pri Minorju vpisal poleg seminarja še dve predavanji: romantiko v Nemčiji ter nemško dramatiko od Kotzebueja do Heinricha von Kleista. Nemški romantiki, zlasti zgodnji, so bili skupaj s Heinrichom von Kleistom za takratne študente zagotovo zelo dobrodošla tematika, saj v gimnazije, v katerih je dolgo prevladoval klasični literarni kanon, praviloma še sploh niso imeli vstopa. V letnem semestru 1902 se je Lessiak v sklopu Minorjevih predavanj posvetil Heinejevemu življenju in delu, v zimskem semestru naslednjega leta, 1902/03, ki je bil hkrati tudi zadnji, deveti semester njegovega študija, pa »izbranim poglavjem iz književnosti 19. stoletja«.

Na njegov znanstveni razvoj so vplivali predvsem (historični) lingvisti. Poleg Heinzla, ki je predavanja o nemški historični slovnici razširil na več semestrov, so se z različnimi, zlasti historičnimi dimenzijami jezika, v času njegovega študija ukvarjali predvsem Karl/Carl von Kraus,⁴⁰ Max Jellinek (1868–1938) in Johann Willibald Nagl (1856–1918). Krausovo ožje specialistično področje so bile nemške pesmi iz 12. stoletja; v predavanja je vedno vnašal lastne filološko-besedilnokritične razmisleke in interpretacije, pa čeprav so bile te za veliko študentov prezahtevne.⁴¹ Primus Lessiak je pri njem že v prvem semestru poslušal gotsko slovnico in vaje iz srednjevisoke nemščine za začetnike, v tretjem semestru je sledila pragermanska slovnica, v četrtem pa splošen pregled zgodovine nemške književnosti v srednjem veku ter vaje iz Parzifala. V ZS 1902/03, ko je Kraus že imel naziv izrednega profesorja, je pri njem poslušal še vaje iz metrike.

Lessiak je obiskoval predavanja tudi pri germanistu Maxu Hermanu Jellineku, in sicer najprej anglosaške vaje (ZS 1899/1900), nato vaje iz starejše nove visoke nemščine (LS 1900) in zgodnjevisoke nemščine (ZS 1901/02), pa tudi vaje na besedilih iz 19. stoletja (LS 1902). Jellinek je bil prvi pravi historični jezikoslovec, ki se je intenzivno posvečal vsem starejšim jezikovnim stopnjam nemškega jezika in gotici. Bil je zelo spoštovan in uspešen znanstvenik, zaradi stvarne in nekoliko distancirane narave pa kljub zelo velikemu znanju ni pritegnil veliko študentov. To je bil – poleg naraščajočega antisemitizma – razlog, da mu kljub več poskusom ni uspelo dobiti mesta ordinarija.⁴²

40 Carl von Kraus se je rodil na Dunaju kot Karl Kraus, nato pa se je zaradi nenehnih, pogosto neprijetnih zamenjav s širši javnosti zelo znanim soimenjakom Karlom Krausom, publicistom, avtorjem in urednikom satiričnega časopisa *Die Fackel* (1899–1936), leta 1904 po materi, rojeni von Kraus, leta 1904 preimenoval v Carla von Krausa. Prim. Wiesinger, Steinbach: *150 Jahre Germanistik*, str. 58.

41 Prim. prav tam, str. 61.

42 Prim. prav tam, str. 64–68.

Poleg germanistike je Lessiak študiral tudi angleščino pri ustanovitelju dunajske anglistike, profesorju Jakobu Schipperju (1842–1915), ki je pokrival tako široko področje angleške književnosti, zlasti Shakespeara, kot razvoj jezika in angleške slovnice. Iz vpisnic je razvidno, da je poslušal pri njem od štiri do šest ur različnih predavanj in seminarjev, redno se je udeleževal tudi angleškega proseminarja pri angleškem lektorju Curtisu. Vpisal je še zgodovino gimnazijske pedagogike (pri Theodorju Vogtu, sicer tudi soustanovitelju katedre za pedagogiko), psihologijo (pri Friedrichu Jodlu) ter nekaj predavanj s področja klasične filologije (pri Edmundu Haulerju in Karlu Schenklu).

V času študija Primusa Lessiaka je kot privatni docent na dunajski germanistiki poučeval tudi Johann Willibald Nagl, ki se je že zgodaj, v času študija, začel zanimati za dialektologijo. Ne glede na to, da je Nagl leta 1885 doktoriral pri Heinzlu z naslovom *Konjugacija šibkih in krepkih glagolov v spodnjeavstrijskem narečju (Die Conjugation des schwachen und starken Verbum im nieder-österreichischen Dialekt)*, Heinzel ni bil pripravljen sprejeti njegove načrtovane habilitacije, saj se mu sinhrono preučevanje dialektov ni zdelo vredno podrobnejše jezikoslovne obravnave. Ker je tudi Seemüller Naglove raziskave ocenil kot premalo znanstvene, je Nagl dobil podporo šele pri Antonu Emanuelu Schönbachu z Univerze v Gradcu. Tam je Nagl dobil *venia legendi*, ki so mu jo morali v skladu s takratnimi pravili hočeš-nočeš priznati tudi na Dunaju.⁴³ Tako je v svoji 26-letni karieri na dunajski univerzi poučeval nemško zgodovinsko slovnico z upoštevanjem sodobnih dialektov, fonetiko, onomastiko, šolsko slovnico, besedotvorje in junaško sago. Zaradi napetih osebnostnih odnosov za študente – zlati za tiste, ki so si obetali znanstveno kariero – ni bilo priporočljivo, da bi se v času Heinzlovega in kasneje Seemüllerjevega predstojništva opredelili kot Naglovi učenci.⁴⁴ Pa vendarle so kasnejši nosilci dunajske dialektološke šole Primus Lessiak, Anton Pfalz in Eberhard Kranzmeyer pri tem prvem učitelju dialektologije in imenoslovja na dunajski univerzi dobili veliko spodbud za svoje poznejše raziskave, ki so jih nadaljevali in nadgradili. Sem sodijo v dialektologiji neposredna metoda pridobivanja gradiva in upoštevanja fonetike za raziskovanje glasovnih razmerij; spoznanje, da med ustreznimi palatalnimi in velarnimi samoglasniki enake višine obstajajo korespondence, ki vodijo k vzporednemu razvoju ipd. O teh spoznanjih govori tudi Lessiakova disertacija iz leta 1903 z naslovom *Perneško narečje na Koroškem. Glasoslovje in giboslovje*.⁴⁵

43 Prim. prav tam, str. 61–64.

44 Prim. prav tam, str. 63.

45 Primus Lessiak: *Die Mundart von Pernegg in Kärnten. Laut- und Flexionslehre*. Wien: Univ. Diss, 1903.

Kot ocenjuje ugledni avstrijski germanist in imenoslovec Ingo Reiffenstein, ki je bil med letoma 1958 in 1968 med drugim glavni urednik *Bavarskega slovarja* Bavarske akademije znanosti, disertacijo odlikuje

izredno suveren pregled materiala, ki predstavlja prvi poskus grobe razdelitve bavarsko-avstrijskih narečij in umestitve koroških narečij. [...] Predvsem pa je pomemben metodološki napredek, ki je posledica sistematičnega vključevanja in interpretiranja nemških izposojenk v slovenska (vindišarska) koroška narečja in obratno – slovenskih izposojenk (predvsem krajevnih imen) v nemščino. S tem smo dobili neprecenljiv vir za zgodovinsko glasoslovje.⁴⁶

Da predstavlja delo še danes pomemben dokument, je razvidno tudi iz dejstva, da je Univerza na Dunaju disertacijo digitalizirala in je tako uradno dostopna v spletni obliki. Ne glede na znanstveni pristop pa Lessiak v disertaciji precej jasno zastopa stališče nemške oz. avstrijske strani. Tako mdr. za vsa slovenska koroška narečja dosledno uporablja izraz vindišarski (*windisch*), v nasprotju s slovenščino, pod katero razume »kranjski pisni govor«.⁴⁷

Doktorska dokumentacija izpričuje, da je Lessiak 7. julija 1902 predložil disertacijo in prosil za dovoljenje za opravljanje strogih izpitov (rigorozov) za pridobitev doktorskega naslova.⁴⁸ Dveurni izpit je opravil 13. decembra 1902. Vsi trije ocenjevalci – Heinzel in Minor na germanistiki ter Schipper na anglistiki – so mu namenili oceno »odlično« (*ausgezeichnet*). Enourni izpit je opravil šele naslednje leto, februarja 1903, in od vseh ocenjevalcev dobil oceno »zadostno« (*genügend*). Na podlagi opravljenih strogih izpitov in predložene disertacije je bil 10. februarja 1903 na Filozofski fakulteti Univerze na Dunaju promoviran za doktorja filozofije.⁴⁹

Avstrijci štejejo Lessiaka za enega najpomembnejših predstavnikov dialektologije in onomastike; že leta 1920 je postal dopisni član avstrijske akademije znanosti na Dunaju. Odlikoval se je zlasti po poliglotski raziskovalni metodi, pri čemer mu je zagotovo zelo pomagalo, da je bil doma v dveh jezikih in je zelo dobro razumel procese

46 Ingo Reiffenstein: Das phonetische Beschreibungsprinzip als Ergebnis junggrammatischer und dialektologischer Forschungsarbeit. V: Werner Besch: *Sprachgeschichte: Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1982, 1. del, str. 30.

47 Lessiak: *Die Mundart*, str. 4.

48 UAW, Rigorosenakt, P. Lessiak, št. 1532.

49 Prim UAW, Prom.-Prot. M 34 Band 2/1199.

prilaščanja, izposojanja in prevzemanja besed iz enega jezika v drugega. Etimološki pristop je vedno povezoval s fonetiko in fonologijo in tako ustvaril trdne raziskovalne temelje. Lessiak je kot pionir popisal narečje na nemških jezikovnih otokih Sorica (Zarc) ter Nemški Rovt (Deutschruth) v današnjih občinah Železniki in Bohinj, ki sta se izoblikovala že v 12. stoletju.⁵⁰ Jezikovni otok Sorica je – poleg kočevskega jezikovnega otoka, ki je v naši zavesti precej bolj prisoten – izjemno pomemben tako za nemško zgodovinsko jezikoslovje kot za slovensko kulturnopolitično zgodovino, saj je v njem »tako rekoč zamrznjena srednjeveška nemška fonološka podoba«, bavarski jezikovni otoki pa so tako »živ muzej zgodovine nemškega jezika«.⁵¹

Za Lessiaka je bilo značilno, da se pri preučevanju ni opiral le na knjige in dokumente, temveč je večino gradiva poiskal na terenu. Tako se je, opremljen s snemalniki zvoka, v te kraje prvič napotil že konec 19. stoletja, nato se je večkrat vračal, med drugim leta 1918 s študentom Eberhartom Kranzmayerjem, ki je skrbno nadaljeval Lessiakovo delo in mdr. leta 1944, že po njegovi smrti, izdal slovnico sorškega narečja.⁵² Slovar tega narečja je izšel šele po Kranzmayerjevi smrti.⁵³ Leta 1913 je Lessiak posnel govorce sorškega narečja s fonografom za Fonogramski arhiv Avstrijske akademije znanosti.⁵⁴ Prebivalstvo sorškega področja se je postopoma sloveniziralo, najbolj intenzivno od 19. stoletja naprej, nemški dialekt Sorice, ki je bil še precej arhaičen, pa je dokončno izumrl sredi 20. stoletja. Veliko nemških besed se je ohranilo v različnih narečjih s tega področja, delno sta ohranjeni tudi nemška toponomasika in antroponomastika.⁵⁵

Odnos Primusa Lessiaka do Slovencev je bil precej ambivalenten. Ne glede na to, da so bili starši slovenskega rodu, da je tudi sam govoril slovensko in da ga Slovenci prepoznavajo kot pomembnega rojaka,⁵⁶ je na vpisnicah kot materni jezik navajal nemščino.⁵⁷ Njegova dialektološka zbirka predstavlja pomemben prispevek k slo-

50 Prim. prav tam, str. 81–102. Kmete, ki so verjetno prihajali iz Pustriške doline na Tirolskem, je v teh krajih naselilo freisinško gospostvo.

51 Prav tam, str. 88.

52 Primus Lessiak: *Die deutsche Mundart von Zarz in Oberkrain. A. Grammatik*. Weimar: Verlag Hermann Böhlau Nachfolger, 1944.

53 Prim. Eberhard Kranzmayer, Primus Lessiak: *Wörterbuch der deutschen Sprachinselmundart von Zarz/Sorica und Deutschrut/Rut in Jugoslawien*. Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereins für Kärnten, 1983.

54 Prim. Bergmann: *Slovensko v Slovarju*, str. 87.

55 Prim. prav tam.

56 Nenazadnje priča o tem tudi kratek sestavek o njem v *Enciklopediji Slovenije*, prim.: F[ranc] J[akopin]: Lessiak, Primus. V: *Enciklopedija Slovenije*. 6. del. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1992, str. 148.

57 Prim. UAW, Philosophische Fakultät [Filozofska fakulteta], Nationale [vpisnice]: Primus Lessiak, zimski semester 1898/99, št. 906.

venski in nemški dialektologiji, kulturnozgodovinska in znanstvena prepričanja, ki jih opira na svoje dialektološke raziskave, pa so tudi ideološka in tendenčna. V študentskem času je bil mdr. član znane študentske bratovščine *Tauriska*,⁵⁸ prav tako naj bi bil soavtor anonimne propagandne brošure z naslovom *Die Wahrheit über Kärnten* (Resnica o Koroški), v kateri naj bi napisal tretje poglavje *Die Kärntner Windischen* (Koroški Vindišarji). Publikacija je bila odgovor na »drugo tendenciozno publikacijo slovenske strani, in sicer *Aus dem Wilajet Kärnten* (Iz vilajeta Koroška) iz leta 1913.«⁵⁹ Lessiak je očitno sprejemal tako imenovano vindišarsko teorijo, katere glavni predstavnik je bil koroški zgodovinar Martin Wutte (1876–1948) in po kateri so slovensko govoreči prebivalci avstrijske Koroške del nemškega kulturnega prostora in predstavljajo zgolj posebno narodnostno skupnost. Vindišarski jezik je – kot dokazuje Lessiak – v veliki meri nastal s prilajanjem nemških tujk, kar je razvidno tako iz glasoslovja kot oblikoslovja in skladnje,⁶⁰ primat nemške kulture na Koroškem pa naj bi bil naravni pojav, ki ga koroški Slovenci – v nasprotju s prišleki s Kranjske – upoštevajo že dolga stoletja.⁶¹

Sklep

Na Univerzi na Dunaju sta v času do konca prve svetovne vojne promovirala le dva germanista slovenskega porekla, Matija Murko in Primus Lessiak, ki sta ubrala zelo različna pota. Matija Murko se je v nadaljevanju svoje kariere znanstveno posvetil svojemu sprva stranskemu predmetu, slavistiki, in se razvil v izjemno uglednega profesorja evropskega formata, ki je svoja najbolj ustvarjalna in plodna leta preživel na praški univerzi. Znanstvena dognanja Primusa Lessiaka s področja nemške historične lingvistike, imenoslovja in dialektologije so še danes relevantna in predstavljajo pomemben prispevek tako k proučevanju slovenskih koroških narečij kot k nekdanjim nemškim jezikovnim otokom ob Sorici, na Tolminskem in v Furlaniji. Pomembni so njegovi izsledki pri obravnavi glasovnih zamenjav med slovenskimi in nemškimi narečji ter v koroškem imenoslovju, z vidika slovenske

58 Prim. Horst Grimm in Leo Besser-Walzel: *Die Corporationen*. Frankfurt am Main: Umschau, 1986. Cit. po: <http://www.frankfurter-verbindingen.de/korporierte/1.html>, 2. 5. 2019.

59 Hubert Bergmann: Slovensko v Slovarju bavarskih narečij v Avstriji (WBÖ) in v njegovem arhivu. V: Katarina Keber in Luka Vidmar (ur.): *Historični seminar*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2010, str. 81–102, tu str. 95.

60 Prim. Lessiak: *Die Mundart von Pernegg*, 4 f. Prim. tudi: isti: *Die Einheit Kärntens im Lichte der Namenskunde und Sprache*. Klagenfurt: Gutenberghaus, 1927 ter isti: *Alpendeutsche und Alpenlawen in ihren sprachlichen Beziehungen*. V: *Germanisch-Romanische Monatsschrift*, let. 2 (1910), str. 274–288.

61 Prim. Bergmann: Slovensko v Slovarju, str. 94–96.

germanistike in zgodovinopisja pa je problematično dejstvo, da je Lessiak jezikovna spoznanja o koroških narečjih uporabil za tezo o naravni prevladi nemščine in politični nedeljivosti avstrijske Koroške.

Seznam virov in literature

Arhivski viri

Öffentliche Vorlesungen an der k. k. Universität zu Wien [za vsakokratni semester]. Wien: Adolf Holzhausen, k. u. k. Hof- und Universitätsbuchdrucker, 1880–1887, 1898–1902.

UAW – Archiv der Universität Wien (Arhiv Univerze na Dunaju):

Nationale (vpisnice): Murko, Mathias (zimski semester 1880/81 – letni semester 1887); Lessiak, Primus (zimski semester 1898/99 – letni semester 1900; zimski semester 1901/02 – zimski semester 1902/03).

Rigorosenakt (personalne mape z doktorskimi akti): št. 387 (Mathias Murko); št. 1532 (Primus Lessiak).

Spletni viri in spletna literatura

Glonar, Joža: Murko, Matija (1861–1952). V: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi380810/#slovenski-biografski-leksikon> (3. 5. 2019).

Hornung, Maria: Lessiak, Primus. V: *Neue Deutsche Biographie* 14 (1985), str. 337. <https://www.deutsche-biographie.de/pnd116949899.html#ndbcontent> (28. 5. 2019).

Hornung, [Maria]: Primus Lessiak. V: *Österreichisches biographisches Lexikon*. 5. Bd. Graz: Böhlau, 1972, str. 157–158. https://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_L/Lessiak_Primus_1878_1937.xml;internal&action=hilite.action&Parameter=lessiak (3. 5. 2019).

Ramovš, Fran: *Matiji Murku ob devetdesetletnici*. Iz letopisa SAZU 1952. <http://www.sazu.si/clani/matija-murko> (15. 5. 2019).

Natisnjeni viri

Murko, Matija: Spomini na Ptuj. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, let. 28 (1933), št. 2–4, str. 67–82.

Murko, Matija: *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica.

Natisnjena literatura

Bergmann, Hubert: Slovensko v Slovarju bavarskih narečij v Avstriji (WBÖ) in v njegovem arhivu. V: Katarina Keber in Luka Vidmar (ur.): *Historični seminar*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2010, str. 81–102.

- Fuchs, Heide: *Die Geschichte der germanistischen Lehrkanzel von ihrer Gründung im Jahre 1850 bis zum Jahre 1912. Ein Beitrag zur Geschichte der Wiener Universität*. Wien: Univ. Diss, 1967.
- Grabenweger, Elisabeth: *Germanistik in Wien: das Seminar für Deutsche Philologie und seine Privatdozentinnen (1897–1933)*. Berlin, Boston: De Gruyter, 2016.
- Hartman, Bruno: Südmarkini knjižnici v Mariboru. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, let. 19 (1983), št. 54, str. 145–153.
- N. N.: Anno 1937 – Professor Primus Lessiak starb in Klagenfurt. V: *Pörtlacher Zeitung*, let. 46 (April 2007), str. 41.
- J.[akopin], F.[ranc]: Lessiak, Primus. V: *Enciklopedija Slovenije*. 6. del. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1992, str. 148.
- Lessiak, Primus: Alpendeutsche und Alpenslawen in ihren sprachlichen Beziehungen. V: *Germanisch-Romanische Monatsschrift*, let. 2 (1910), str. 274–288.
- Lessiak, Primus: Beiträge zur Dialektgeographie der österreichischen Alpenländer. V: *Zeitschrift für Mundarten*, let. 1 (1906), str. 308–315 in 4 (1909), str. 1–24.
- Lessiak, Primus: *Die deutsche Mundart von Zarz in Oberkrain. A. Grammatik*. Mit Ergänzungen von Univ.-Prof. Dr. Eberhard Kranzmayer und Dr. Annemarie Richter. Weimar: Verlag Hermann Böhlaus Nachfolger, 1944. [Kärntner Forschungen I. Bd. 3].
- Lessiak, Primus: *Die Mundart von Pernegg in Kärnten. Laut- und Flexionslehre*. Wien: Univ. Diss, 1903. (= Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur 28 (1903)).
- Lessiak, Primus: *Die Einheit Kärntens im Lichte der Namenkunde und Sprache*. Klagenfurt: Gutenberghaus, 1927.
- Lessiak, Primus; Kranzmayer, Eberhard: *Wörterbuch der deutschen Sprachinselmundart von Zarz/Sorica und Deutschrut/Rut in Jugoslawien*. Hg. von Maria Hornung u. Alfred Ogris. Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereins für Kärnten, 1983.
- Matičetov, Milko: Etnografsko delo Matije Murka. (Ob 90-letnici). V: *Slovenski etnograf* 1951, št. 3–4, str. 406–411.
- Murko, Mathias: *Das Adam-glossar. Bruchstücke eines Beitrages zur Kenntnis des altdeutschen Glossographie*. Von der philosoph. facultät in Wien approbierte Dissertation. Brez letnice.
- Murko, Matija Dr.: *Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik*. Graz: Verlagsbuchhandlung Styria, 1897.
- Murko, Matija Dr.: Die Bedeutung der Fremdwörter. Vortrag, gehalten bei der Promotion »sub auspiciis imperatoris« an der k.k. Universität zu Wien am 8. Februar 1886. V: *Wiener Zeitung*, 23. februar 1886, št. 43, str. 2.
- Murko, Matija: Goethe und die serbische Volkspoesie. V: *Die Zeit*, let. 20 (1899), št. 256, str. 134–137.
- Muršič, Rajko, Mojca Ramšak (ur.): *Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj*. Ljubljana: slovensko etnološko društvo, 1995.

- Nahtigal, Rajko: Matija Murko. V: *Ljubljanski zvon*, let. 41 (1921), št. 7, str. 416–424.
- Nahtigal, Rajko: Profesor Matija Murko. V: *Dom in svet: zabavi in pouku*, let. 48 (1935), št. 3, str. 139–144.
- Novak, Vilko: *Raziskovalci slovenskega življenja*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1986.
- Reiffenstein, Ingo: Das phonetische Beschreibungsprinzip als Ergebnis junggrammatischer und dialektologischer Forschungsarbeit. V: Werner Besch: *Sprachgeschichte: Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1982, 1. del.
- Sosič, Barbara: Po fotografskih poteh srbske in hrvaške epike. Ob donaciji fotografij iz zapuščine prof. dr. Matije Murka in ob 150-letnici znanstvenikovega rojstva. V: *Etnolog*, let. 21 (2011), str. 299–310.
- Stanonik, Marija: *Etnolingvistika po slovensko*. Ljubljana: Založba ZRC, 2017, str. 38–50.
- Šedivy, Jan: Profesorji klasične gimnazije v Mariboru. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, let. 6 (1970), št. 1, str. 70–109.
- Wiesinger, Peter; Steinbach, Daniel: *150 Jahre Germanistik in Wien. Ausseruniversitäre Frühgermanistik und Universitätsgermanistik*. Wien: Praesens, 2001.